Spirit of Bosnia / Duh Bosne
An International, Interdisciplinary, Bilingual, Online Journal
Međunarodni, interdisciplinarni, dvojezični, online časopis

Odlomci iz romana “Uhode”

Derviš Sušić

Stigao sam dogovorenog dana. Dvije noći noćio sam u ovdašnjem hanu. Upoznao sam se s nekoliko uglednijih, odnosno oni su se udostojili da me pitaju za ime, porijeklo i razlog dolaska. Ubijedio sam ih u dogovorene podatke.
Na prvi pogled, sve je mirno, ili ja još nisam uspio da izoštrim čula za ovu sredinu.
Čovjek za koga ste rekli da se mogu u krajnjoj nevolji osloniti na njega, poginuo je prošlog petka, navodno omakla mu kubura. Ljudi iz uprave toliko su domaći da nijedan vjerovatno ne dolazi u obzir za bilo kakvu saradnju. Moraću – od početka.
Donosilac ovog pisma ne zna ni ko ga ni kome šalje. Nagradite ga, ali mu ne vjerujte.

Čaršija jedne ovakve bosanske varoši tajna je za stranca, zatvorena kapija za neprovjerenog došljaka, a gnijezdo – svome, leglo u kome se tačno zna ko i kako i kad treba i može da zazine, a kad je vrijeme šutnji. Tajni nema među njima. Ako neko o nečemu šuti, to je samo zapovijest, prijetnja ili molba drugima da u to okom ili jezikom ne diraju.
Ljudi se pokoravaju ili prilagođavaju navikama drugih dok ne nađu sebi mjesto i ne steknu vlastite navike i mjere svoje ličnosti, čime se štite od nepredviđenog i mire sa uhodanim. Ovo kruto, sporo, oprezno ponašanje je nepisan ugovor s drugima o podnošenju ili podršci.
Ovdje je malo ko srećan, ako se sporazumijemo da je sreća vedrina od života. A nesreća se podnosi ćutke kao nemilo oblačno nebo, kao čir za vratom. Strancu je najgore. Od njihovog tananog ljubaznog podozrenja ima da siđe s uma ili da pobjegne. I najvještiji uhoda biva ovdje odmah prepoznat, izopćen, prognan ili osvane u jarku s prerezanim vratom.
Za moju sigurnost ne brinite. Vjeruju mi.

Neke naše pretpostavke o Bosni, Gradačcu i Huseinu bile su netačne. To je posljedica ljenosti naše uprave da pronikne u stvarni život. A i posljedica nedostatka hrabrosti službenika da se pretpostavljenim otvoreno kaže istina.
Za bosanske prilike Gradačac je bogato mjesto. Ne dao Allah da živite u ovakvom obilju. Ovaj svijet je toliko i tako dugo siromašan da mu i ne preostaje ništa drugo do srdžba, mržnja i nada. Sad mi je jasna žestina njihovog nesporazuma s našom upravom.
Život olakšavaju diskretnim milosrđem. Husein poklanja najčešće i najobilnije.
U petak stari imam proturi me preda se da klanjam džumu. Kad sam završio, i kad držeći starog imam pod ruku, među posljednjima dođoh do vrata, jedan mlad ohol

gizdelin pohvali mi posao. Imam mi reče da je to Husein.
Molim da se uzmu u obzir ovi podaci o njemu:
moj je vrsnik, rastom nešto niži od mene, dosta snažan i hitar. Izlazeći, osorno me prekorje što se kao mlad i učen hafiz skitam po carevini i zašto ne skrasim na jednom mjestu. Opravdah se ponizno da bih bio srećan da nađem negdje stalan posao, a najsrećniji – kad bih se smirio u ovako lijepom šeheru kao što je Gradačac.
Na moju ponudu, ne reče ništa. Ode uz sokak, bez oružja, prav, zamišljen, a za njim trojica njegovih momaka spremnih da zakolju za tren svakog ko makar ružnom riječju nasrne na Husein-bega.
Zasada ne postoji mogućnost ni da se ubije ni otruje.
Vrijeme je mahnito. Osjetljivije krivce iz toplijih krajeva trebalo bi ovamo slati u progonstvo. Od vlage i čamotinje sami bi sebi rezali vratove.

Našao sam stan kod udovice čiji je muž poginuo na Ivankovcu. Ćutljiva je i pobožna. Siromašna, ali joj je sve čisto kao u džamiji. Nju mi je preporučio stari imam. Mislim da ću je moći upotrijebiti za neke sitnije poslove koje samo žene mogu početi i dokrajčiti.
Pošto je nastupio ramazanišerif, kao sposobnom hafizu daju mi više posla. Učim mukabelu i klanjam teraviju. Znam da Husein svake noći sijeli s najuglednijima, ali nisam uspio da izmamim ničiji poziv u to društvo. Ne smijem rizikovati toliko da se otvorenije nametnem. Bosanci imaju tako istančan sluh za mjeru u odnosima da je opasno požuriti koliko i zakasniti.
Mada sam sretao Huseina i bio mu toliko blizu da sam ga mogao zbosti, ali ne i uteći, nije me nijednom pogledao. Ipak, imam utisak da me vidi, mjeri i provjerava.
Bošnjak je po prirodi skroman. Husein međutim vježba za krunu. Pazite – bošnjačka tvrdoglavost i đurđijanska mržnja, naslijeđena od majke, ako se udruže, stvoriće od njega golemog protivnika našim namjerama u Bosni. Naša odlaganja idu mu naruku.
Stvari carske uprave u Gradačcu ne idu ni osrednje, kamo li podnošljivo. Ako igdje u Bosni dođe uskoro do pobune, počeće ovdje. Zasad ne znam ni za jednu pojedinost priprema za takav poduhvat. Ne vjerujem da bi i samu pomisao na pobunu mogli sakriti od mene.
Udovica mi izokola nudi svoju sestričinu, četrdeset dunuma oranice, osamnaest dunuma voćnjaka, dva dobra vola i kravu. Navodim to kao primjer koliko me zavoljela. Od nje sam saznao štošta o Huseinovim ukućanima, premda ovaj siromašniji svijet bogobojažljivo ćuti o kapetanovoj kući i poslovima kao o svetim tajnama.
Ako vas zanima njegovo bogatstvo, ne mogu ga posve dokučiti. Jedan govorljiv čovjek tvrdio mi je da bi Husien mogao izdržavati 15.000 vojnika godinu dana, i to u ratu. Ima znakova da ga Austrija pomaže na dva načina: pozajmicama bez čvrstog roka otplate i vrlo povoljnim cijenama njegovom žitu, stoci, drvetu, voću, vuni, vosku i sijenu. Njegova majka s ponosom tvrdi da je on jedini Gradaščević koji zna gdje mu je svaki groš. Onda – mnogo zna.
Molim da mi se prvom prilikom pošalje dovoljno novaca. Vrijeme je da počnem tkati predviđenu mrežu.

Husein je kapetan, ali ne turski, nego svoj. Ne postoji mogućnost direktnog atentata. Naša ideja nema takvog fanatika koji bi digao ruku na ovog oholog odmetnika, svjestan da će odmah biti raskomadan. U ovom kraju zatim, ne može se naći čovjek koji ga toliko mrzi, da bi radi zadovoljenja mržnje poginuo.

Husein nije polupismeni posjednik koji hrani bandu odmetnika za obračune s istim takvim susjedom. On je Evropljanin koji klanja, i Bošnjak koji mrzi Turke.
Husein nije priglup bogatun, opterećen strastima uobičajenim u bošnjačke provincijalne vlastele, kao što su posjedovanje i titularna superiornost. Posjed, titule i lični prestiž samo su mu sredstva. Cilj je vladanje Bosnom. Predlažem da se pozove u Travnik. Prihvatio bih se da pripremim čauša kome će puška slučajno omaći.

Husein nije despot. Kad prolazi čaršijom, pješice, ljubazno se javi svakom starijem. Kad jaše pred pratnjom, ljudi se sklone u kraj i smiješe se i dive i konjima i jahačima. Njegova moć je u nadi krajnje zaostalog seljaštva i zanatlija da će pod njegovim bajrakom izići iz opšte bijede. Začudo, niko ne zavidi njegovom bogatstvu, niti ikog žulja nepovjerenje prema njemu zbog ogromne razlike u imetku. Uspio je da mu vjeruju kako ih neće iznevjeriti.
U eventualnoj pobuni imaćemo posla ne sa glupom sujetom koljenovića, nego s fanatičnim žilavim seljaštvom koje ne zna da se organizuje, ali zna da se bije. Molim da se požuri s mjerama odvajanja ostalih begova od Huseina.

Husein između ostalog ima i jedan raf pun austrijskih zbirki zakona i komentara. On čita više nego što se pretpostavlja. Naša je prednost što mu zemljaci to isto ne čine.
Nejasno mi je zašto mojim glasnicima ne dajete odgovore. Ne bi trebalo da me ostavljate u položaju običnog posmatrača i izvještača. Ne znam čak ni ocjene mojih izvještaja. Molim za dozvolu da dođem u središte radi dogovora.

Zašto vas zanimaju izvori? To nije uobičajeno. Ipak, navešću tri. Jedan pisar koji krišom troši hašiš, a nema novaca za drogu, jedna žena koja gradi kuću, da bi namamila nekog udovca, a mrzi dvije rođake vrlo bliske Gradaščevićevoj kuhinji, i jedan seljačić iz tvrđavske straže koji se ubi da odjećom i rasipništvom stigne svoju zabludu o sebi junaku i koljenoviću, ali je veoma tanke nafake. Ni jedno od njih ne primjećuje moju radoznalost, nego samo želju za ćaskanjem i spremnost da im pomognem.
Novac sam dobio. Hvala na razumijevanju izraženom u sumi većoj od tražene. To će mi još bolje poslužiti da se utvrdim u ovoj čaršiji.

U našoj struci mora se znati suština stvari, a ne želim da vam se ikad dogodi da moradnete ulaziti u suštinu Bosne, jer bi u tom slučaju te vaše divne zlataste oči za godinu dvije popile šutnja i depresija. Taj vaš zdravi zreli smijeh pretvorio bi se u bezglasno naricanje i jad kojim lijeka nema.
Izvinite, čini mi se neko nezvan hoda ispred naših vrata, prošao je!
No, hvala bogu! Ipak za svaki slučaj, skinite cipele, obucite moje papuče, uzmite cigaretu među prste, prebacite nogu preko noge, ali slobodnije, za slučaj da neko… kao slučajno otvori vrata, neka nas zatekne kao dvoje zaljubljenih,
tako,
hvala!
a sad ispijte pola čašice vinjaka, raskopčajte još jedno dugme na prsima,
tako,
tako!
Ali, sad – daj bože da umjednem reći koju pametnu riječ, jer vi ste tako divni…
izvinite, i pored sve moje zbilje i samodiscipline i ja sam živ čovjek, možda čak i senzibilniji i zaljubljiviji nego prosječan Evropljanin. Da, na žalost!

Ali, ja vam počeh – o suštini Bosne! Vidite, ta suština postoji, ali je još niko nije logikom spoznao. Svaka zemlja može se lako definisati sa nacionalnog, geopolitičkog, etničkog i kakvog hoćete stanovišta. Bosna – ne! A ipak posjeduje sve kontinuitete i kontinuelne prerogative države koja je imala godine sjaja i godine robovanja, veličinu jednog evropskog kraljevstva i bijedu rasitnjene osmanlijske provincije.
Vidite, naša Evropa čija se kreatorska radoznalost sve više svodi na turističku, a misaonost na dnevnu feljtonistiku, pati od golemih zabluda o Bosni. Prva zabluda je da je Bosna orijent na Zapadu. A šta je, to ja ne znam. Teško je definisati an ženeral, može se ići samo parcijalnom analitikom.

Bosna je etnički i religijski šarenija od Levanta. Isključivosti su arnautski tvrdoglave, pa se – od krvavog iskustva, dodiruju mazno i meko i oprezno, a onda se s vremena na vrijeme potiru na stravičan način, krvoprolićima toliko emocionalnim i žestokim da bi svaka intervencija kulturne Evrope bila od boga poslana milost.
Valjda zbog toga je profil ovdašnjeg čovjeka za pojednostavljene evropske kriterije – velika tajna. Čak i pod uslovom da znamo sve o evropskoj i orijentalnoj psihologiji i o svim varijantama njihovog križanja.
Ne, Bosna je nešto deseto, tragično, prizemno, dostojanstveno, smireno, bolećivo, a istrajno.
Pogledajte taj svijet! Neprekidna napregnuta a nijema srdžba zbog nečega, možda zbog svega. Jedna bezglasna optužba i boga i neba i zemlje zbog svoje sudbine. Jedna tužna i tamna nesamokritičnost koja rađa ohole žrtve. Pa se kreću kao u tragičnoj operi u kojoj svako igra naslovnu ulogu. Ne, teško mi je u ovom mom engleskom govoru naći sve mekote, sve bjeline i polusjene za tačnu fiksaciju finesa ovdašnjeg mentaliteta. Naša evropska neurotička fleksibilija ima da izludi pred ovim tako primitivno, a tako ustrajno igranim kamenim spokojstvom. A kunem se, taj mir im je lažan. To je samo tvrđava kojom čuvaju preosjetljivost, možda i dublju i bolesniju od naše. Šta je u tvrđavi – ne znam. Možda samo nada strpljivih. Ili mržnja tlačenih. Ili sujeta vječitih provincijalaca. Ne želim ni jednom našem prijatelju da bude obavezan probijati se preko zidina ove tvrđave, kroz prašumu šutnje i neizmjernog nepovjerenja. Jer, kamen je brbljiv spram usta ove zemlje čak i kad vam kićenu dobrodošlicu niže, kad dugu sporohodnu priču tka, kad želi da vas nagovori ili razuvjeri. Ma šta činili, na kraju ste pred njima ipak nezgrapan došljak koga isprate tanak podsmijeh i fini prezir.
Ja sam uspio toliko da me prime kao bezazlenog malo nastranog prijatelja, i naučio toliko da razaznam pravu namjeru u poplavi vještog govorenja i učtivog slušanja. Arhiva centrale mi je svjedok koliko sam postigao, a samo bog i ja znamo po koju cijenu.
Margaret,
ja živim s tim i takvim svijetom, i najednom, nakon jedanaest godina tuge i pomrčine, u trenutku kad su mi i vjera i ambicija i osjećaj dužnosti gotovo na izmaku od umora i očaja, dolazite vi, lijepi, zračni, vedri da mi za četiri dana, za samo četiri dana učinite život boljim a ovu dobrovoljnu robiju podnošljivom.
Jedanaest godina!
Možete li pretpostaviti šta za mene znači, nakon jedanaest godina neprekidne napregnutosti, gvozdenog režima nad sobom i čemera u sebi i oko sebe da imam pred sobom cijelu noć s vama…
izvinite,
opet mi se čini da neko nezvan trapa oko naših vrata. Ne, u redu je! ipak – sješću

pored vas na naslon fotelje i poljubiti vas… dajte usne! Mmm!
Hvala, Margaret.
Hvala vam i dajte da vam i ručicu cjelivam.

Mog Morlaka odavno nema, a ja jednako provodim podneva i večeri kraj odškrinutog prozora, plačem i čekam ga, a čekati je uzalud. Druže Turpijo, šta ću, kud ću sama, za ime božje?! Sjedim s mrtvim rukama u krilu, starim prebrzo, ružnjam prejako, te moje duge šutnje, moje zapomaganje ne dobacuju ni do koga zovom. Svijet vri i vrvi zanesen svojom vrtnjom, a ja kao leš, van matice, plutam bez cilja i smisla.
Ne plačem ja za Morlakom mužem. Ni za Morlakom zaštitnikom. Ni za tijelom od kog ne mogu da se odviknem. Ja cvilim za sobom – njime živim ispunjenom. On je odnio iz mene ono što me držalo na nogama, što je hranilo nadu i temeljilo razlog za postojanje. Živi život pršio je snove, mrsio račune i razarao vjeru. Gipkiji su se prilagođavali lako, Morlak nije pripadao njima. Pametniji su se povinjavali, ni njima Morlak nije pripadao. Tebe nije bilo kraj svakog opasnijeg gaza da prevedeš Morlaka. Tebe niko ni sa kog stanovišta ne može obavezivati da činiš čudo. Ja, pogotovu, ne mogu te ni za šta kriviti, jer – vidim, oprosti za ovu neučtivost, ja osjećam da je i ta tvoja slavna čvrstina, to spokojstvo, taj blistavi uvijek budan razbor, kažem, da je to sve samo napregnuta opruga kojom jedva držiš svoje lomove i krize da ne provale, da je to samo škola vremena, a ne i pravo stanje stvari.
Nesreće i knjige kojih sam se u nesreći načitala naučile su me da zaključujem iako su mi zatrle svaku volju da poslije toga nešto preduzimam.
Tako, eto, živim ćutke tugujući.
Sama sam. Satrvena strahom i umorom sjedim u sobi s rukama u krilu i plačem. Noć je oko mene, gusta od zrelog rastinja, zagušljiva od prejakih mirisa. Htjela bih smireno da razmislim o svemu i donesem razboritu odluku, ali je moja misao samo siromaški žižak u tami. Na odškrinut prozor gledam preko krovova ne bih li vidjela bregove, ne bih li čula sjetan zvon s bronze na ovnu predvodniku. Ali, gradski krovovi su kao mrtvački sanduci. Nebo opustošeno, visinski vjetrovi ne silaze ovamo da mi zamrse uvojke. Dolje duboko gmiže tuđ svijet opsjednut samoživim nemirom, sapet tjeskobom u sebi i oko sebe.
A mog Morlaka nema.
Proklete uhode!
I od izmišljenih žanjemo jad i pustoš.
Morlaka nema. Kao da nema mene.
Lako bih ja sa samom sobom, da sam ja sama u pitanju i da sam navikla misliti o sebi bez brige o svima. Ali, žilište nesreće je daleko dublje od razloga moje lične tuge. Ja oko sebe vidim neizmjerje žrtava ovakvih kao ja, kao moj Morlak, kao i ti, druže Turpijo, kao svi mi koji pamtimo ratne strahote, svejedno da li kožom ili samo okom. Pa pošto ne mogu da ubijem ubicu, da sažežem palikuću, da kamenujem zvijer, jer sam nemoćna,
dođe mi da raspletem kose, da nagrdim prsa i lice i da kunem –
prokleti da ste,
vi… koji u pohlepi svog računa srčete ljudsku krv i mljackate ljudsko meso,
vi koji naređujete klanja i paljevine i vi koji koljete i palite,
vi zbog kojih moramo da bdijemo da nam djecu ne ugrabite, da nas drijemne u bukagije ne okujete,
vi koji plaćate uhode i vi koji nas uhodite,

prokleti da ste!
Dabogda vam i žive i mrtve žrtve na san i javu izlazile da vas pitaju,
one da pitaju, a vi ošinuti strahom i stidom da ne umijete odgovoriti! Dovijeka!

Zahvaljujemo porodici Derviša Sušića što nam je dozvolila da objavimo odlomke iz romana njihovog oca.

The preceding text is copyright of the author and/or translator and is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported License.